

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kwiat kalafiora a PRL

Author: Aleksandra Achteлик

Citation style: Achteлик Aleksandra. (2003). Kwiat kalafiora a PRL. W: K. Heska-Kwaśniewicz, A. Gomółka (red.), "Między "Bambolandią" i "Jeżycjadą" : Małgorzaty Musierowicz makro- i mikrokosmos" (S. 180-187). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Aleksandra Achtełik

Kwiat kalafiora a PRL

Historia, tak jak życie, wydaje się nam umykającym, ruchliwym widowiskiem, na które składa się nierozdzielny spłot mnóstwa problemów i które może przybierać kolejno sto różnych i sprzecznych oblicz. Jak przystąpić do tego wielowarstwowego życia, jak je rozdrobnić, tak aby przynajmniej cokolwiek z niego uchwycić?

F. Braudel: *Historia i trwanie*

Małgorzata Musierowicz akcję swoich powieści umiejscawia zawsze w konkretnie wyznaczonym „tu i teraz”. Tym samym sprawia, że czytelnik intuicyjnie doszukuje się związku pomiędzy światem przedstawionym a wybranymi elementami rzeczywistości pozatekstowej. Nasuwa się pytanie, czy na podstawie tekstów Musierowicz można dokonać rekonstrukcji wybranych profili kultury¹. Taką analizę przeprowadzimy na tekście powieści realistycznej pt. *Kwiat kalafiora*. Interesować nas będą realia codzienności doby PRL-u. Pragniemy dokonać rekonstrukcji obrazu życia codziennego wskazanego okresu, ponieważ wydaje się nam to atrakcyjne z punktu widzenia współczesnego czytelnika należącego do pokolenia, które przyszło na świat u schyłku lat 80.

W powieściach Małgorzaty Musierowicz podskórnie zapisane zostały realia interesującego nas czasu. Czytelnik przywiązujący większą wagę do samych wydarzeń pominie zapewne tę warstwę utworu. Bardziej wnikliwy zwróci zaś uwagę, że ciąg przyczynowo-skutkowy akcji jest wielokrotnie warunkowany istniejącymi obiektywnie czynnikami systemu gospodarczo-politycznego obowiązującego w Polsce lat 70. i 80.

---

¹ Por. M. Czerwiński: *Profile kultury*. Warszawa 1980.

Realia codzienności doby PRL-u w tekście analizowanej powieści często nie są sygnalizowane wprost, zostają natomiast delikatnie przemycane w narracji. Podyktowane było to zapewne tym, iż w czasie powstawania tekstu zaistniała konieczność umiejscowienia akcji w konkretnej rzeczywistości bliższej projektowanemu odbiorcy. Wybór przestrzeni padł na Poznań, czas zaś wyznaczono na początek roku 1977. Ta precyzja dotycząca dookreślenia czasowego nałożyła na autorkę konieczność odwzorowania wybranych realiów opisywanego czasu, by w ten sposób zwiększyć prawdopodobieństwo przedstawionych wydarzeń. Dzięki temu zabiegowi, z punktu widzenia współczesnego czytelnika, tekst powieści może być źródłem wiedzy na temat życia codziennego u schyłku lat 70. Dotyczy to zarówno kreacji artystycznej elementów materialnych, jak i zachowań, idei. Prześledźmy zatem tekst powieści *Kwiat kalafiora* pod kątem interesujących nas realiów codzienności.

Przedmioty użytkowe

Zarysowaną w powieści rzeczywistość cechuje bylejakość i szarość. Przedmioty rodzimej produkcji zawsze są zdezelowane, mimo iż chwilę wcześniej zostały nabyte. Jednakże nikogo to nie dziwi, ponieważ wszyscy wiedzą, że towary polskie są drugiego sortu. Nawet w sylwestrowy wieczór wszystko jest kiczowate i tylko stara się naśladować blichtr wielkiego świata:

Restauracje i kawiarnie, świetlice i kluby studenckie, sale konferencyjne i stołówki zakładów pracy, Wojska Polskiego, Służby Zdrowia, Milicji Obywatelskiej i ORMO [...] oraz inne nadające się do tego celu pomieszczenia udekorowano bladymi serpentynami z ubocznej produkcji papierniczej, zegarami wyciętymi ze styropianu [...], dowcipnymi malowidłami o podtekście uczuciowym lub frywolnym, koszmarnymi kominiarzami ze szczotką, a także gigantycznymi масечkami z brystolu, wysmarowanego czarną plakatówką i posypanego tak zwanym błyszczem.

KK, Ł 1993, 9

W wymienionych miejscach sylwestrowych szaleństw nie należy się spodziewać wykwintnej zabawy. Są one typowymi dla gastronomicznego krajobrazu PRL-u wnętrzami, które cechuje tandeta i kiczowaty wystrój. Szczytem dobrego smaku jest noworoczny toast wzniesiony winem musującym radzieckiej produkcji, zwanym popularnie szampanem.

W powieści pojawia się też typowy dla rzeczywistości PRL-u obraz kolejek spowodowanych brakiem podstawowych artykułów w sklepach. Ludzie usta-

wiają się za wszystkim², zdeterminowani nie potrzebą konsumpcji, ale koniecznością zdobycia podstawowych artykułów żywnościowych. Musierowicz nawiązuje tutaj do trudności gospodarczych, które wyraźnie nasiliły się w połowie roku 1976 i były pierwszymi symptomami załamania się cudu gierkowskiego³. Brak podstawowych artykułów na rynku powodował frustrację społeczeństwa przede wszystkim dlatego, że rząd głosił propagandę konsumpcji. Tym samym aspiracje społeczne rosły, a nie mogły być zaspokojone.

W tej przygnębiającej rzeczywistości daje sobie radę tylko pani Borejko, która w tłumie kolejkowiczów ze spokojem oddaje się lekturze poezji Majakowskiego. Obraz ten oparty jest na ambiwalencji tłumy, dbającego tylko o to, żeby zdobyć dobra materialne, i bohaterki, która pragnie zachować odrobinę własnej godności. Wspomniany tłum nastawiony jest głównie na zdobycz, na jak najszybsze dotarcie „do lady”. Lecz ta zwierzęcość zachowań nikogo nie dziwi.

Deficyt podstawowych produktów poświadczany jest w tekście powieści wielokrotnie. Wspomnieć tu należy chociażby o sytuacji, gdy jedna z córek znajduje kartki na cukier w torebce matki, czy o radości z przyniesienia przez ojca białej kiełbasy oraz o taktyce płaczu stosowanej przez Patrycję-Pulpecję w celu wymuszenia pierwszeństwa w kolejce. Szerzy się także handel artykułami mięsnymi w tzw. drugim obiegu. Nielegalnie zabija się kradzione zwierzęta hodowlane, by zaspokoić potrzeby „rynku”. Przykłady moglibyśmy mnożyć. Wszystkie one wskazują na trudności panujące w ówczesnej gospodarce.

Znakowym dla odtworzenia realiów życia codziennego PRL-u na podstawie tekstu omawianej powieści jest stosunek do ubioru. I tak, ubiór staje się elementem niosącym liczne informacje na temat statusu ekonomicznego właściciela. Odzież dzielona jest na lepszą lub gorszą ze względu na miejsce produkcji. Powszechnie pożądane są ubiory sprowadzone z Zachodu, te zaś wyprodukowane w kraju wartościowane są generalnie pejoratywnie, odznaczają się bylejąkością, należą do rzeczy drugiej kategorii.

Ubrania pochodzące zza linii Łaby na kartach powieści opisywane są z precyzją i namaszczeniem, często w opozycji do ich krajowych imitacji⁴. Czytelnik szybko może odtworzyć dominujące w tym czasie trendy w modzie. Najmodniejsze są drelichowe komplety, wszelkie rzeczy z anglosaskimi

---

² „Po chodnikach i jezdniach całego miasta [...] tupają tysiące zaaferowanych obywateli PRL, taszcząc w zgrabiących dłoniach paczki, siatki i butelki. [...] dowieziono szampana i to powodowało natychmiastowe utworzenie na chodniku wiru o kilku epicentrach. Przechodnie mieli w oczach gorączkowy blask — melanż podniecenia łowieckiego [...]” (KK, 1993, 9).

³ Mowa tutaj o wprowadzonych przez rząd w czerwcu 1976 roku podwyżkach cen artykułów żywnościowych (głównie mięsa i cukru). Wyższe ceny, utrzymały się w latach następnych.

⁴ „Gabrysia ubrana była w wytarte džinsy »Odra«, burą kurtkę i nieokreślonego koloru beret filcowy [...]” (KK, Ł 1993, 6).

naszywkami, botki zachodniego pochodzenia *etc.* Ważnym epitetem staje się tutaj „zachodni” — czyli zapewniający szyk i dobrą jakość.

Ci, którzy są szczęśliwymi nabywcami rzeczy z importu, mają prestiż. Od razu odbierani są jako lepsi. Status ekonomiczny jest zatem czynnikiem rzucającym na relacje opisywanej społeczności.

Wieczne oszczędności

Przedstawione w tekście powieści społeczeństwo permanentnie oszczędza. Rodzina Borejków częstokroć zmuszona jest sprzedawać książki w antykwariacie, by móc przeżyć do pierwszego. Ponadto mamy tutaj zarysowaną ideę powszechnego oszczędzania dóbr materialnych, takich jak: energia elektryczna. To nawiązanie do haseł głoszonych przez rząd w latach 70.⁵ i 80., związanych z ograniczeniem zużycia surowców naturalnych.

Rodzi się także konieczność oszczędzania produktów żywnościowych, do których dostęp jest regulowany przez państwo. Chodzi tu oczywiście o kartki, m.in. na cukier. Zdaje się to tłumaczyć wręcz irracjonalny apetyt dzieci na słodczyce, do których dostęp ogranicza niemożność ich zakupu. Z tej perspektywy nie dziwią rozbudowane opisy wypieków domowych i zarazem brak wyrobów cukierniczych zakupionych w sklepie.

Mieszkanie

Na kartach powieści ważnym elementem służącym do odtworzenia obrazu rzeczywistości polskiej w roku 1977 staje się miejsce zamieszkania bohaterów. Rodzina Borejków mieszka w przedwojennej kamienicy. Jednak posiadanie mieszkania o dużym metrażu w starym budownictwie nie jest w dobie PRL-u czynnikiem świadczącym o wysokim statusie ekonomicznym właściciela. Wręcz przeciwnie, mieszkanie w bloku uważa się za bardziej komfortowe. Dlatego jedynym wymienionym w omawianym tekście plusem mieszkania w kamienicy jest dogodny dla sześćcioosobowej rodziny metraż. Jednak tę wygodę przestrzenną trzeba opłacać koniecznością samodzielnego ogrzewania mieszkania:

---

⁵ Załamanie systemu gospodarczego na przełomie lat 1976 i 1977 spowodowało zahamowanie inwestycji energetycznych, co przejawiało się ograniczeniami dostaw prądu oraz nasileniem działań propagandy rządowej, mających na celu oszczędzanie energii przez społeczeństwo.

[...] czynsz w mieszkaniu kwaterunkowym jest o wiele niższy niż opłata za mieszkanie spółdzielcze. [...] Mieszkanie miało kaflowe piece, do których węgiel trzeba było zdobywać podstępami i szantażem, po zdobyciu zsypywać do piwnicy, a następnie wносить codziennie w kubelkach do mieszkania. [...] Dodatkowym mankamentem mieszkania była okoliczność, że remontowano je zapewne w latach dwudziestych. [...] rodzina Borejków była tak umęczona spółdzielczo-osiedlowym betonem, że nowe mieszkanie podobało się wszystkim, nawet w obecnym stanie.

KK, Ł 1993, 13–14

W ten sposób zostaje tu zaznaczone istnienie dwóch modeli budownictwa miejskiego w latach 70.: mieszkań spółdzielczych na nowo powstałych blokowiskach, które w tych czasach stają się symbolem postępu i luksusu, oraz starych przedwojennych „rezydencji”. To współistnienie dwóch modeli architektonicznych wiąże się ze zmianą wartościowania przestrzeni miejskiej. Mieszkanie spółdzielcze staje się znakiem postępu, wymusza na właścicielach nowy sposób adaptowania przestrzeni mieszkalnej, a pośrednio także odmienne zachowania proksemiczne. Mieszkanie usytuowane w kamienicy daje możliwość wpisania się w zakorzenione w kulturze polskiej sposoby zagospodarowania przestrzeni, które z jednej strony gwarantują poszczególnym domownikom obszary własne, intymne, z drugiej zaś pozwalają na funkcjonowanie przestrzeni integrującej, która przeznaczona jest do komunikacji.

Na podstawie tekstu możemy dokonać próby rekonstrukcji opisywanego wnętrza. Mieszkanie Borejków jest raczej skromne. Przez jego pryzmat ukazany zostaje status rodziny inteligenckiej należącej do klasy średnio zamożnej. Wnętrze domu jest przestronne, ponieważ mało tu sprzętów. Spowodowane to jest nie upodobaniami estetycznymi właścicieli, ale brakiem środków na zakup nowych mebli. Rodzinie muszą wystarczyć sprzęty, które zakupione zostały pod kątem mieszkania spółdzielczego, nie przystają zatem rozmiarami oraz charakterem do pomieszczeń zdobionych gipsowymi stiukami i girlandami. Borejkanie posiadają stare sprzęty wykonane w estetyce lat 50., sprzęty, które przetrwały próbę czasu dzięki obowiązującym wtedy standardom wykonania opartym na staranności i precyzji:

Był to pokój wąski, wysoki i umeblowany bez przekonania. Zawierał dwa tapczany, szafę trzydrzwiową, wielkie biurko, stół i dwa krzesła wyściełane — wszystko w charakterystycznym i cenionym przez znawców stylu lat pięćdziesiątych naszego stulecia. Meble te w dawnym mieszkaniu Borejków zapychały ze szczętem niemal całe M-4.

KK, Ł 1993, 13

Warto tutaj zaznaczyć, że mieszkanie rodziny Borejków nie spełniało obowiązujących w tej dobie standardów, ponieważ w połowie lat 70. „świat

klasy średniej socjalizmu to były mieszkania na wysoki połysk, meblościanki, telewizory, dywany [...], siadało się przy *jamnikach* przykrytych bieżnikami”⁶. Dom Borejków zaś wpisuje się w stare kanony estetyczne typowe dla domów inteligencji, ponieważ „wcześniej mieszkania inteligentów wyróżniały regały z książkami”⁷.

Ascetyczność życia tej rodziny podkreślana jest na każdym kroku. Jednak nie rodzi to kompleksów jej członków, ponieważ ich status ekonomiczny nie odbiega znacznie od średniej krajowej. Ponadto rodzina Borejków pogardza dobrami materialnymi, wyżej ceniąc wartości intelektualne. Przejawia się to w szczególnym zamięłowaniu do literatury i filozofii starożytnej.

Stosunki sąsiedzkie

Przeprowadzka Borejków z bloku do kamienicy przynosi także konieczność zmiany stosunku do sąsiadów. Mieszkanie na osiedlu związane jest z rozluźnieniem więzi sąsiedzkich, brakiem ingerencji w życie tych, którzy mieszkają obok⁸. Życie w kamienicy podlega innym regułom. Niewielka liczba mieszkańców sprawia, że więzi sąsiedzkie są żywe. Każdy pragnie wiedzieć jak najwięcej o swoim sąsiedzie. Powoduje to szereg kłopotów, ponieważ Borejkwie nie chcą zaakceptować nowej sytuacji, zachowują się tak, jakby nie chcieli rozpoznać obowiązującej w tej przestrzeni struktury warunkującej zachowania poszczególnych jej członków.

Kolejnym symptomem wskazującym na epokę PRL-u jest figura donosu, czyli informowania władz o działalności niezgodnej z prawem. W powieści ofiarą donosu staje się młodzież zakładająca grupę dyskusyjną ESD. Na uwagę zasługuje sposób zarysowania sytuacji dochodzenia przeprowadzonego przez nauczycieli. Musierowicz wykorzystuje tu typowy dla propagandy socjalizmu język (zwroty w 2 os. l. mn., zwrot „kolego” wskazujący na pozorną równość osób wchodzących w interakcję, związki frazeologiczne). Dodatkowy element komizmu wprowadza parodia języka propagandy, zastosowanego względem młodzieży:

— Taak — rzekł Pieróg. — To tylko pogarsza waszą sytuację [...].
I w związku z tym... lepiej się sami przynajcie.

⁶ J. Kuroń, J. Żakowski: *PRL dla początkujących*. Wrocław 1999, s. 124.

⁷ Tamże, s. 125.

⁸ Por. M. Czerwiński: *Przemiany obyczaju*. Warszawa 1972, s. 71–79.

- Do czego? — zdumiała się grupa ESD.
  - Radziłbym do wszystkiego — rzekł poufnie Pieróg.
  - Panie kolego, może najpierw...
  - Kolego Dmuchać, wy lepiej nie zabierajcie głosu.
- KK, Ł 1993, 133—134

W tekście powieści odwzorowana zostaje także kreowana przez ówczesne władze idea samokontroli społecznej mającej zapobiegać korupcji. Idea ta przejawiała się w tworzeniu społecznych organizacji dbających o ład. Przykładem takich struktur może być Komitet Osiedlowy, który zgodnie z idealnym wzorem miał dbać o dobro wszystkich mieszkańców. W powieści zaś mamy do czynienia z odwzorowaniem skorumpowania członków Komitetu. Na idealnym obrazie pojawia skaza — łapówka w zamian za utajnienie czynów niegodnych, niezgodnych z prawem.

Kolejny element pozwalający odtworzyć realia PRL-u to czyn społeczny, podejmowany przez rodziców na rzecz szkoły. Czyn społeczny jest w tym czasie standardowym zachowaniem kreowanym przez partię. Polega na wykonywaniu pracy bez wynagrodzenia, co ma dopomóc gospodarce. Jednak w omawianym przez nas tekście spotykamy się z dyskretną krytyką tego typu zachowań. Przytoczona zostaje rzeczowa argumentacja podkreślająca bezsensowność podejmowanych działań.

Powieść *Kwiat kalafiora* pozwala na rekonstrukcję wybranych profili realiów PRL-u. Staje się tym samym dla młodego czytelnika źródłem wiedzy o życiu codziennym w Polsce u schyłku lat 70. Pragniemy podkreślić, że w przeprowadzonej analizie nie interesowała nas rekonstrukcja faktów politycznych mających wtedy miejsce. Interesowały nas tylko elementy życia codziennego, do których bezpośrednio lub pośrednio nawiązania odnaleźć można na kartach powieści.

Aleksandra Achtełik

Kwiat kalafiora [*The Flower of a Cauliflower*] and People's Republic of Poland

Summary

The present article is an attempt to reconstruct selected aspects of the culture of the Communist Poland on the basis of the realistic novel *Kwiat kalafiora* by Małgorzata Musierowicz. The represented world of the novel is treated here as a source of knowledge about culture, assuming that there is a link between the novel's text and the world external to the text. This link is based on

the notion of probability. The has carried out here an analysis and an interpretation of selected elements of the material culture, the culture of ideas, and the behaviours characteristic of that epoch. Worthy of note here the significant nature of the way of dressing, the living space, relations between neighbours etc. The author strives then to discover what is hidden behind the social and moral realia in Musierowicz's prose.

Aleksandra Achtełik

Kwiat kalafiora [La fleur du chou-fleur]
et la République Démocratique de la Pologne

Résumé

L'article contient un essai de reconstruction de certains types de la culture de l'époque de la République Démocratique de la Pologne à la base du roman réaliste de Małgorzata Musierowicz intitulé *Kwiat kalafiora [La fleur du chou-fleur]*. Le monde présenté dans le roman est traité comme une source d'informations sur la culture. Autrement dit, le texte du roman demeure en relation avec le monde extratextuel. Cette relation est basée sur une relation de probabilité. L'auteur effectue une analyse et une interprétation des éléments choisis de la culture matérielle, de la culture des idées et des comportements de cette époque-là. Parmi beaucoup d'éléments il faut mentionner la signification des vêtements, de la surface habitée, des relations entre les voisins etc. L'auteur s'efforce donc de répondre à la question sur ce qui se cache devant la précision de la description de la réalité sociale dans l'oeuvre de Musierowicz.